

АІВЄЇІ ІЊОЇ

ó ÷ á í è õ ð à á

ó í â ð ñ è ò à ò í â ó è ð à í í è â XIX ñ ò í è ò ò ò

ЗЕЛЕНСЬКА Л. Д.

УДК 378.112(09)«18»

ВХОДЖЕННЯ України в Європейський освітній та науковий простір вимагає здійснення модернізації освітньої ланки відповідно до керівного принципу діяльності вищої школи: автономії в поєднанні з відповідальністю. Як автономні й відповідальні юридичні, освітні та соціальні об'єкти, вітчизняні вищі навчальні заклади мають підтвердити свою відданість принципам Magna Charta Universitatum 1988 р. і, зокрема, академічній свободі, яка, своєю чергою, передбачає право формувати власну стратегію, обирати пріоритети в навчанні та впровадженні наукових досліджень, витратити ресурси, профілювати програми, установлювати свої критерії для залучення професорсько-викладацького складу і прийому студентів.

Зміна освітньої парадигми на сучасному етапі розвитку вищої школи в Україні вимагає суттєвого перегляду провідних концептуальних засад управління вищими навчальними закладами, посилення ролі представницьких колегіальних органів самоврядування в процесі прийняття управлінських рішень.

Радикальна модернізація системи управління вищою школою викликає цілком правомірний інтерес до вивчення та узагальнення теоретичного доробку й практичних надбань минулого, які дають змістовну, культурологічну й прогностичну інформацію для визначення провідних напрямів творчого використання набутого досвіду на сучасному етапі реформування вищої школи в Україні.

Вивчення наукових джерел дозволяє констатувати, що питання організації вітчизняної університетської освіти в історичному контексті широко представлені в роботах А. Алек-

сюка, А. Андреева, Л. Вовк, О. Глузмана, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, С. Золотухіної, А. Іванова, В. Курила, Є. Ляховича, С. Майбороди, О. Микитюка, С. Посохова, О. Сухомлинської, С. Черняк, Г. Щетиніної та ін. Однак аналіз праць названих учених свідчить, що опубліковані в них дані лише побіжно стосуються роботи вчених рад як управлінських інституцій в структурі ВНЗ, законодавчого урегулювання змісту, функцій, напрямів їхньої діяльності як органів колегіального самоврядування.

Мета статті – визначити функції вчених рад й схарактеризувати зміст та напрями їхньої реалізації в системі діяльності Харківського, Київського, Новоросійського університетів XIX ст.

Аналіз історико-педагогічних та архівних джерел [1; 2; 3; 7; 10; 11; 12; 25; 26] засвідчив, що протягом XIX ст. на законодавчому рівні за вченими радами університетів України закріплювали такі функції: навчальна, наукова, громадсько-просвітницька й адміністративна, фінансово-господарська та судово-поліцейська. Утім, у межах дії окремих університетських статутів (1804, 1835, 1863, 1884 рр.) їхня реалізація набувала певних особливостей.

У процесі наукового пошуку встановлено, що, незважаючи на суспільно-політичні, економічні та педагогічні детермінанти, учені ради університетів України протягом досліджуваного періоду непохитно утримували за собою статус «вищої інстанції» з розгляду навчальних справ, що були розподілені за такими напрямками: організація навчально-виховного процесу в університеті, укладання правил внутрішнього розпорядку й здійснення контролю за їх виконанням, формування професорсько-викладацького й адміністративного складу. Університетські статути, міністерські

розпорядження й постанови регламентували лише частку самостійності загальноуніверситетських колегіальних органів у їх розв'язанні.

Вивчення протоколів засідань учених рад університетів України XIX ст. [18; 19; 20; 21; 22; 23; 25; 26] дозволяє констатувати, що з метою забезпечення належного *навчально-виховного процесу* в університеті на засіданнях учених рад підлягали розгляду справи, пов'язані з установленням порядку викладання предметів на факультетах та розподілом годин на їх вивчення; компонуванням загального розкладу навчальних занять; визначенням норм тижневого навантаження для викладачів; перерозподілом предметів на обов'язкові й необов'язкові для вивчення студентами; удосконаленням способів викладання наук в університеті (запровадження практичних занять, організація юридичної, педагогічної, медичної практик, облаштування навчально-допоміжних установ тощо); пошуком дієвих способів залучення студентів до систематичного відвідування лекцій, серед яких мали місце і примусові (стягнення, утримання під вартою, перебування в карцері), і корекційні (недопущення до складання іспитів під час переходу на наступний курс, запровадження єдиних правил викладання на всіх факультетах); установленням способів контролю за успішністю студентів (організація й проведення напівкурскових, курсових, підсумкових іспитів); поділом факультетів на відділення, об'єднанням і роз'єднанням кафедр, заміною одних іншими у зв'язку з поглибленням спеціалізації тощо.

Підкреслимо, що найбільш продуктивно вчені ради університетів України за визначеним напрямом працювали в період дії статуту 1863 р., що пояснюється значним розширенням університетської автономії й колегіального самоврядування, які створили умови для врахування «особливостей» кожного окремого університету в розв'язанні питань навчального характеру. Натомість із прийняттям статуту 1884 р. простежуємо відсторонення вчених рад від їх розв'язання, зумовлене перетворенням останніх у «координуючу інстанцію» у відносинах факультетів з попечителем та

міністром. Наразі проекти щодо об'єднання, розчленування та відкриття нових кафедр, переміщення їх з одного факультету на інший, заходи щодо покращення роботи навчально-допоміжних установ, огляди викладання з розподілом лекцій і практичних занять за днями тижня й годинами, а також навчальні плани, укладені факультетами, лише доводилися до відома вчених рад. Остаточне рішення з цих питань приймало Міністерство народної освіти [12].

У процесі наукового пошуку виявлено, що, усвідомлюючи відповідальність за *унормування внутрішнього розпорядку в університеті* на підставі приписів статутів 1804 та 1863 рр., учені ради поставили безпосередніми укладачами правил для студентів, як-от: а) про обов'язки студентів і дотримання ними належного порядку; б) про стягнення, яким підлягають студенти; в) про зарахування в студенти університету й допущення сторонніх осіб до слухання лекцій; г) про перехід з одного університету до іншого й з одного факультету на інший; д) про виключення з університету тощо. Контроль за їх виконанням учені ради покладали на обраних зі свого складу інспектора або проректора, повноваження яких також регламентували спеціально укладені правила. Окрім цього, учені ради брали активну участь в обговоренні законопроектів щодо забезпечення внутрішньої дисципліни в університетах, ініціаторами яких було Міністерство народної освіти (про введення заборони вступати студентам до шлюбу, доцільність відкриття гуртожитків, запровадження форменого одягу, недопущення студентських виступів, дотримання правил пристойної поведінки в аудиторіях тощо) [4]. При цьому ради Харківського, Київського та Новоросійського університетів зазвичай пропонували різні підходи до розв'язання порушуваних проблем, а для ґрунтовного їх вивчення й підготовки вмотивованих відповідей практикували створення спеціальних комісій.

Проте посилення студентських виступів наприкінці 70-х – початку 80-х рр., що послужило приводом для звинувачень учених рад у нездатності розв'язання студентських пи-

тань, призвело до суттєвого скорочення їх повноважень за цим напрямом. Із цього часу розроблені міністерством правила забезпечення внутрішнього розпорядку в університеті були спрямовані до вчених рад переважно для висловлення «зауважень і побажань» або безпосереднього керівництва ними. Щодо інспекції, то її, як і в період дії статуту 1835 р., було виведено з-під підпорядкування професорських колегій. Лише на початку ХХ ст. під тиском нової хвилі студентських виступів учені ради на підставі «Тимчасових правил організації студентських організацій» стали включати до порядку денного своїх засідань питання, пов'язані з обранням складу кураторів й укладанням «Інструкції» та «Правил проведення курсових зборів».

Вивчення університетської документації [3; 5; 6; 8; 13; 14; 15] дозволяє стверджувати, що впродовж ХІХ ст. учені ради вітчизняних університетів опікувалися розв'язанням одного з найголовніших завдань, яке забезпечує підґрунтя для належної організації навчально-виховного процесу у вищій школі й служить першоосною її життєздатності – *формування професорсько-викладацького й адміністративного складу університету*. З огляду на це, учені ради вдавалися до пошуку й використання найбільш дієвих способів заміщення вакантних кафедр у межах делегованого їм права на самопоповнення професорської корпорації за умов дії виборчої системи. Серед них першорядну роль відігравали: запрошення кандидатів на підставі рекомендацій відомих і вітчизняних, й іноземних учених; оголошення конкурсу; залучення до викладацької діяльності в університеті найбільш здібних учителів гімназій; підготовка до професури власних випускників; заміщення вакантних посад особами, які вислужили 25-річний термін за навчальним відомством тощо. Критеріями для обрання вченою радою кандидатів на викладацькі посади були такі: наявність відповідного наукового ступеня тієї галузі знань, до якої належала кафедра, ґрунтовність наукових праць, викладацькі здібності, моральність; на адміністративні – «справжній» авторитет серед членів професорської корпорації, здатність ви-

рішувати навчальні й господарські проблеми, усвідомлення значення й ролі університету для розвитку суспільства, незалежність поглядів у питаннях щодо честі й гідності навчального закладу.

У процесі наукового пошуку виявлено, що в досліджуваній період учені ради університетів України зберігали за собою статус «вищої інстанції» й з реалізації *наукової функції*, що передбачала прийняття рішень за такими напрямками: проведення наукової атестації, забезпечення підготовки молодих учених на здобуття професорського звання, стимулювання науково-дослідної роботи викладачів і студентів.

Аналіз історико-педагогічних матеріалів [9; 10; 11; 12; 17; 24] дав підстави дійти висновку, що на законодавчому рівні *право вчених рад присуджувати наукові ступені* («академічні градуси») відображене в університетських статутах та «Положенні про випробування на вчені ступені», що витримало чотири редакції (1819, 1837, 1844, 1864 рр.) На вчені ради поклали обов'язок затверджувати рішення факультетських зборів щодо надання особам, які успішно склали іспити й публічно захистили дисертацію, наукового ступеня дійсного студента, кандидата, магістра, доктора. Останні протягом досліджуваного періоду зазнавали певних градацій і на кінець ХІХ ст. сформувалися у двоступеневу систему: магістр – доктор. Проте статус учених рад як «вищої інстанції» у процедурі присудження наукових ступенів не був сталим. «Положеннями про випробування на вчені ступені» 1819, 1837, 1844 рр. діяльність учених рад за визначеним напрямом була поставлена під контроль Міністерства народної освіти, а саме: вчені ради зобов'язувалися доводити до відома міністерства відомості про осіб, затверджених у ступені кандидата й дійсного студента, надсилати примірники дисертацій усіх здобувачів для здійснення цензурного нагляду, видавати диплом вихідцям із податкових станів лише після опублікування відповідного наказу урядового сенату про їхнє звільнення. Утім, це не стало на заваді порушення вченими радами Харківського університету й

університету Св. Володимира численних клопотань перед міністерством про внесення змін і доповнень до чинних «Положень...» у зв'язку із виявленими недоліками, як-от: спрощення процедури усних і письмових випробувань; запровадження єдиних програм, що визначали обсяг матеріалу, який виносили на іспит; створення спеціальної таблиці розрядів наук для здобувачів магістерського й докторського ступенів; законодавчого закріплення права присуджувати докторський ступінь без складання іспитів особам, які здобули визнання своїми науковими працями.

Наголосимо, що з прийняттям статуту 1863 р. та «Положення...» (1864 р.) учені ради повернули собі статус «вищої інстанції» у процедурі присудження наукових ступенів, що дало можливість не тільки затверджувати рішення факультетів щодо осіб, удостоєних останніми наукового ступеня, але й самостійно укладати «Правила про терміни й порядок випробувань на звання дійсного студента та наукові ступені»; приймати ухвали з тих атестаційних справ, правила до яких не були чітко виписані в нормативних документах; уносити зміни до переліку розрядів наук, за якими присуджували науковий ступінь; здійснювати контроль за процедурою проведення випробувань на факультетах; установлювати кількість друкованих примірників дисертацій, необхідних для розповсюдження в науковому середовищі тощо.

Вивчення протоколів засідань учених рад університетів Харківського, Новоросійського та Св. Володимира [8; 18; 19; 20; 22; 23] дало можливість стверджувати, що в переліку справ, які підлягали розгляду на їхніх засіданнях протягом досліджуваного періоду, чільне місце посідали питання, пов'язані з *підготовкою молодих науковців на здобуття професорського звання*. Оскільки в період першої половини XIX ст. серед способів підготовки наукової зміни найбільш поширеними були стажування у вітчизняних вищих навчальних закладах, наукові відрядження за кордон та навчання в Дерптському професорському інституті, учені ради здійснювали пошук найбільш «достойних» кандидатів для здобут-

тя професури, укладали інструкції для наукових занять останніх, забезпечували контроль за їх виконанням на підставі вивчення звітів кандидатів, надавали фінансову підтримку молодим науковцям тощо. Проте такі питання, як остаточне затвердження «маршруту» подорожі «на чужину», подовження терміну наукового відрядження, збільшення встановленого розміру фінансового утримання, усе ж передбачали узгодження з міністром, оскільки вимагали використання державних коштів. Із запровадженням 1863 р. інституту професорських стипендіатів на вчені ради покладалася цілковита відповідальність і за відбір кандидатів для підготовки до професорського звання, і здійснення їх підготовки в межах чинних «Правил про відрядження за кордон з науковою метою» (1866 р.) та «Положення про стипендії для тих молодих людей, які закінчили університетський курс і були залишені при університетах для підготовки до професорського звання» (1868 р.). Від цього часу розгляд таких справ, як затвердження стипендіатами осіб, запропонованих окремими факультетами, установлення останнім стипендіального утримання, схвалення інструкції для наукових занять, заслуховування висновків факультетів про виконання стипендіатами укладених інструкцій, надання дозволу на друк звітів молодих науковців в університетських виданнях та журналі Міністерства народної освіти під рубрикою «Офіційні статті і новини», відрахування тих, хто виявився «неблагонадійним у науковому плані», набув на засіданнях учених рад систематичного характеру.

Однак в умовах наступу реакції напередодні прийняття статуту 1884 р. вчені ради було звинувачено в неефективному використанні державних коштів для підготовки наукової зміни, «випадковості» обрання претендентів, відсутності «чіткого плану» відтворення професорського корпусу, що призвело до посилення контролю з боку Міністерства народної освіти за їх діяльністю й зумовило перенесення центру ваги у прийнятті рішень з питань підготовки професорських стипендіатів з ученої ради до факультетів [4].

У процесі дослідження встановлено, що

для забезпечення розвитку вітчизняних університетів не тільки як навчальних і просвітницьких осередків, але й науково-дослідних установ, учені ради вдавалися до використання потужного арсеналу способів, які б стимулювали науково-дослідну роботу і професорсько-викладацького складу, і студентства. З метою заохочення до науково-дослідної роботи професорсько-викладацького складу вітчизняних університетів на засідання вчених рад виносили питання, що передбачали обговорення рефератів, повідомлень, доповідей учених про наукові відкриття й власні дослідження з різних галузей знань; надання дозволу на друк від імені університету наукових праць, посібників і підручників, підготовлених викладачами університету; заснування загальноуніверситетських друкованих органів; затвердження тем наукових доповідей, що пропонували для виголошення на святкових актах; надання дозволу на здійснення відряджень з «науковою метою»; забезпечення продуктивної діяльності наукових товариств, що функціонували при університетах; схвалення конкурсних тем, які пропонувалися для розв'язання науковцями й передбачали матеріальну винагороду; зарахування знаних учених до категорії почесних членів університету; удостоєння професорів і викладачів державних нагород і премій тощо.

Опікуючись проблемами стимулювання до наукових занять студентської молоді, учені ради затверджували теми конкурсних творів на підставі подань факультетів; установлювали загальну кількість медалей, що призначали за кращі наукові розвідки й розподіляли їх між факультетами; надавали дозвіл на друк студентських робіт від імені університету, що були удостоєні золотої або срібної медалі; призначали стипендії, грошову допомогу, а також звільняли від плати за навчання тих студентів, які виявляли потяг до наукових занять на підставі звітів викладачів; пропонували дієві способи залучення до науково-дослідної роботи студентів, як-от: запровадження практичних занять на всіх факультетах (рада Харківського університету), установлення вимоги обов'язкової підготовки кожним студентом

наукової роботи (рада університету Св. Володимира), використання екскурсій педагогічного характеру (рада Новоросійського університету) тощо.

Проаналізовані історико-педагогічні матеріали [1; 2; 3; 7; 25; 26] дозволяють констатувати, що в досліджуваний період діяльність учених рад університетів України була тісно пов'язана з розв'язанням низки питань, що мали громадсько-просвітницький й адміністративний характер і були спрямовані на поширення знань, освіти в суспільстві в різних формах. Найбільш плідно за цим напрямом учені ради працювали в період дії статутів 1804 та 1863 рр. Проте позбавлені громадсько-просвітницьких ініціатив згідно з вимогами статутів 1835, 1884 рр., професорські колегії все ж не залишалися осторонь проблем, пов'язаних із популяризацією знань у суспільстві. Серед справ громадсько-просвітницького характеру, що виносили на розгляд учених рад університетів України XIX ст., чільне місце посідали такі:

– обрання складу училищного комітету, призначення візитаторів і заслуховування їхніх звітів про результати проведеної ревізії навчальних закладів округу; відкриття народних шкіл, гімназій, училищ та забезпечення їх належним функціонуванням (ухвалення проєктів будівництва навчальних приміщень, забезпечення навчально-методичною літературою, затвердження навчальних програм, унесення змін і доповнень до них, призначення депутатів від університету для проведення підсумкових іспитів тощо);

– обговорення державних законопроєктів, що мали на меті реорганізацію закладів освіти початкової й середньої ланки (проєкту об'єднання народних училищ, статуту гімназій 1864 р.);

– затвердження осіб, що склали спеціальні іспити, у званні вчителя народної школи, гімназії або домашнього наставника;

– сприяння розвитку вищої жіночої освіти в регіоні (схвалення проєктів відкриття Вищих жіночих курсів, статуту Товариства допомоги вищій науковій освіті жінок, розробка на-

вчальних програм, правил проведення випробувань на звання вчителя жіночої гімназії);

– організація святкових університетських актів (затвердження програми акту, теми публічної промови, надання дозволу на її друк);

– порушення клопотань про відкриття публічних курсів, надання дозволу викладачам університету й стороннім особам на проведення публічних лекцій, установлення розміру винагороди лекторам, затвердження програм публічних лекцій;

– схвалення заходів з приводу вшанування видатних співвітчизників за їхні літературні й наукові здобутки (укладання тексту адрес, призначення публічних лекцій, започаткування підписки на спорудження пам'ятників);

– надання підтримки у функціонуванні наукових товариств (розгляд і схвалення тексту статуту, поповнення бібліотечних фондів товариств за рахунок примірників університетських бібліотек, виділення приміщень);

– допомога в організації й проведенні наукових з'їздів, конгресів, виставок (обрання складу розпорядчого комітету, делегатів від університету, визначення кола найбільш актуальних проблем);

– сприяння облаштуванню громадсько-просвітницьких закладів і установ (недільних шкіл, громадських бібліотек, читалень, архівів тощо);

– виявлення турботи про дослідження місцевого краю в науково-практичному плані (проведення спеціальних досліджень, які б сприяли поліпшенню санітарно-гігієнічної ситуації в окрузі, благоустрою університетських міст, розвитку промисловості, сільського господарства, транспорту тощо).

Вивчення нормативно-правових документів з питань вищої освіти досліджуваного періоду [10; 11; 12; 24] засвідчило, що реалізація вченими радами *фінансово-господарської функції* на законодавчому рівні відображена лише в статутах 1804 та 1863 рр., що відповідало загальним тенденціям урядової політики в галузі вищої освіти в Україні. Її суть полягала в повній обізнаності членів учених рад

щодо фінансового стану університету, здійсненні постійного контролю за виконанням статей університетського кошторису, що формувався із штатних асигнувань і спеціальних університетських коштів (утворювалися за рахунок надходжень від сплати за навчання, одержання матрикул, «патріотичних пожертвувань», залишків штатних асигнувань), загального керівництва господарською частиною університету.

Установлено, що реалізація вченими радами університетів України фінансово-господарської функції в окреслений історичний період плідно здійснювали за такими напрямками: розгляд і затвердження університетського кошторису на поточний рік; заслуховування щомісячних звітів правління про фінансовий стан університету; розподіл коштів, призначених згідно з університетськими штатами на розвиток навчально-допоміжних установ; ухвалення кошторису надходжень і видатків спеціальних університетських коштів; розподіл їх за такими статтями, як установа розміру додаткової винагороди викладачам і службовцям університету, оплата праці приватдоцентів, літографування лекцій та друк навчальних посібників і керівництв за рахунок університету, передплата журналів, газет, спеціальних видань для університетської бібліотеки, надання грошової допомоги та надбавки до пенсії, виплата «підйомних» тим викладачам, які щойно обійняли викладацькі посади в університеті, лікування викладачів і службовців, поховання тощо; надання дозволу на використання залишків штатних асигнувань на господарські потреби університету; порушення клопотань перед Міністерством народної освіти про виділення кредитів, якщо виник дефіцит університетського кошторису; затвердження проектів капітального ремонту та будівництва університетських приміщень та навчально-допоміжних установ; розподіл окремих кімнат та будівель між навчально-допоміжними установами факультетів; надання житла в приміщенні університету викладачам та службовцям тощо.

Проведений науковий пошук засвідчив, що виконання вченими радами університетів України XIX ст. *судово-поліцейської функції* також мало місце лише в період дії ліберальних статутів 1804 та 1863 рр., коли за університетами як самоврядними юридичними одиницями закріплювалося право «захищати інтереси своїх членів та їхню власність від будь-яких зовнішніх втручань». Для реалізації названої функції характерні певні особливості, як-от: у період дії статуту 1804 р. учені ради виконували функції вищої апеляційної інстанції в системі університетського судочинства (суд ректора й правління), рішення якої можна було спростувати тільки в сенаті. Із запровадженням спеціальної судової установи у вітчизняних університетах – професорського дисциплінарного суду, компетенції якого впродовж 1863 – 1879 та 1882 – 1884 рр. підлягали справи щодо «порушення студентами встановлених правил, а також сутичок між студентами, студентами, викладачами й посадовими особами, навіть якщо такі відбувалися поза межами університетських приміщень», діяльність учених рад за визначеним напрямом зазнала певних змін, що виявилися в набутті права обирати серед професорів університету 3-х суддів і на випадок хвороби або відсутності одного з них 3-х кандидатів; укладати «Правила про порядок діловодства в університетському суді»; затверджувати рішення професорського суду тоді, коли воно стосувалося виключення студента з університету; піддавати обговоренню висновків суду з приводу встановленої провини викладача; узгоджувати окремі приписи «Правил для студентів» з правилами організації судочинства в університеті тощо. З поновленням 1902 р. в університетах професорського суду зразка 1863 р., що зумовлювалося посиленням студентського руху, діяльність учених рад була зосереджена навколо пошуку дієвих способів удосконалення чинної системи університетського судочинства (розширення складу суддів, унесення змін до переліку покарань, знищення карцерів, запровадження студентського

суду на зразок «Товариського суду честі» тощо), що частково відображено в укладених міністерством «Тимчасових правилах про професорський дисциплінарний суд у вищих навчальних закладах» [4, с. 338 – 341].

Отже, результати проведеного дослідження дають підстави для висновку, що протягом XIX ст. учені ради університетів України як органи колегіального самоврядування брали дієву участь в управлінні вищим навчальним закладом, виконуючи низку функцій: навчальну, наукову, громадсько-просвітницьку й адміністративну, фінансово-господарську, судово-поліцейську. Реалізацію останніх здійснювали в різних формах і напрямках. Утім, вона мала певні особливості, що були зумовлені, з одного боку, специфікою урядової політики Російської імперії в галузі університетської освіти, що знаходила закріплення в університетських статутах, міністерських постановках і розпорядженнях, які регулювали межі університетської автономії й право професорських колегій на самоврядування, з іншого – неоднозначністю підходів учених рад Харківського, Київського та Новоросійського університетів до розв'язання університетських питань.

Література

1. Багале́й Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905), составленный профессорами Д. И. Багале́ем, Н. Ф. Сумцовым, В. П. Бузескулом / Д. И. Багале́й, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. – Х. : Тип. А. Дарре, 1906. – 329 с.

2. Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского университета Св. Владимира / М. Ф. Владимирский-Буданов. – К. : Тип. ун-та Св. Владимира, 1884. – Т. 1. – 676 с.

3. ДАОО, Ф. 45, Оп.2-4, Спр. 1822 «Дела Совета с 1865 по 1908 гг.», 1865-1908.

4. Зеленська Л. Д. Учена рада університету: історія, теорія, досвід : монографія /

Л. Д. Зеленська ; Харк. нац., пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Х. : ХНАДУ, 2011. – 480 с.

5. Извлечения из протоколов заседаний Совета университета Св. Владимира 16-го и 22-го ноября 1879 г. // Унив. известия. – 1880. – № 2. – С. 21 – 32.

6. Краткий отчет Новороссийского университета в 1871 – 72 акад. год. – Одесса : [б. и.], 1872. – 24 с.

7. Маркевич А. И. Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета : ист. записка экстра-ординарного профессора А. И. Маркевича и акад. списки / А. И. Маркевич. – Одесса : Эконом. тип., 1890. – 734 с.

8. О порядке оставления молодых людей при университетах и командирования за границу для приготовления к профессорскому званию // Сборник постановлений и распоряжений по университету Св. Владимира и прочим русским университетам с 1878 по 1891 год включительно. – [Б. м., 1892]. – С. 275.

9. О производстве в ученые степени на основании положения о сем, 12 января 1819 г. // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1875. – Т. 1 : (1802 – 1825). – С. 1247–1258.

10. Общий устав Императорских российских университетов 1835 г. – Х. : Тип. ун-та, 1837. – 50 с.

11. Общий устав Императорских российских университетов 1863 г. – СПб., 1863. – 43 с.

12. Общий устав Императорских российских университетов 1884 г. – СПб., 1884 – 51 с.

13. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1892 год. – Х. : Тип. Дарре, 1893. – 128 с.

14. Отчет о состоянии Императорского Харьковского университета за 1845 – 1846 акад. год, составленный по поручению Совета ордин. проф. доктором права И. Платоновым. – Х. : Тип. ун-та, 1846. – 112 с.

15. Отчет о состоянии Харьковского университета за 1852 – 1853 акад. год. – Х. : Тип. ун-та, 1853. – 74 с.

16. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1877 год, составленный комиссией, назначенной Советом университета из профессоров – Степанова, Шерцля, Гаттенбергера и Кузнецова. – Х. : Тип. ун-та, 1878. – 84 с.

17. Положение о производстве в ученые степени, 6 апреля 1844 г. // Сборник постановлений по Министерству Народного Просвещения. – СПб., 1876. – Т. 2 : (1840 – 1855). – С. 476 – 485.

18. Протокол заседаний Совета Императорского Харьковского университета, 31 мая 1874 года // Записки Императорского Харьковского университета. – 1874. – Т. 3, ч. офиц. – С. 155 – 168.

19. Протокол заседания Совета университета Св. Владимира, 4-го октября 1889 г. // Унив. известия. – 1890. – № 2. – С. 1 – 35.

20. Протокол заседания Совета университета Св. Владимира, 10-го августа 1863 г. // Унив. известия. – 1863. – № 1 – 9. – С. 1 – 23.

21. Протокол заседания Совета университета Св. Владимира, 11-го декабря 1870 г. // Унив. известия. – 1871. – № 3. – С. 1 – 32.

22. Протоколы заседаний Совета Императорского Новороссийского университета. – 1868. – № 2. – 79 с.

23. Протоколы заседаний Совета Императорского Новороссийского университета с 19-го января по 29-е мая 1876 года // Записки Императорского Новороссийского университета. – Одесса, 1876. – Т. 19. – С. 1 – 91.

24. Устав Императорского Харьковского университета 1804 г. // Периодические сочинения об успехах народного просвещения. – 1805. – № 10. – С. 225 – 285.

25. ЦДАУ, Ф.707, Оп.136, Спр. 13 «Протоколы заседаний Совета университета Св. Владимира, представленные на утверждение попечителя», 1870. – 113 арк.

26. ЦДАУ, Ф.707, Оп.17, Спр. 70 «Мемории о делах в Совете и правлении университета Св. Владимира», 1851. – 22 арк.

* * *

Зеленська Л. Д. Діяльність учених рад університетів України в ХІХ столітті

У статті розкрито практику діяльності загальноуніверситетських колегіальних органів (учених рад) протягом ХІХ ст. На підставі аналізу нормативної бази досліджуваного періоду визначено перелік функцій, які було покладено на вчені ради вітчизняних університетів. Описано коло питань, якими займалася вчена рада під час укладання правил для студентів, як-от: а) про обов'язки студентів і дотримання ними належного порядку; б) про стягнення, яким підлягають студенти; в) про зарахування в студенти університету й допущення сторонніх осіб до слухання лекцій; г) про перехід з одного університету до іншого й з одного факультету на інший; д) про виключення з університету тощо. Із урахуванням специфіки урядових реформ у галузі вищої освіти окресленого історичного періоду схарактеризовано змістові напрями реалізації названих функцій вченими радами Харківського, Київського та Новоросійського університетів.

Ключові слова: університет, учена рада, діяльність, функції, напрями, зміст.

Зеленская Л. Д. Деятельность учёных советов университетов Украины в ХІХ веке

В статье обобщена практика деятельности общеуниверситетских коллегиальных органов (ученых советов) на протяжении ХІХ в. На основании анализа нормативной базы исследуемого периода определен перечень функций, возлагаемых на ученые советы отечественных университетов. Освещён круг вопросов, которыми занимался учёный совет в процессе утверждения правил для студентов, например: а) об обязанностях студентов и поддержании ими порядка; б) о взысканиях, которым подлежат студенты; в) о зачислении в студенты университета и допущении посторонних лиц к слушанию лекций; г) о переходе с одного университета в другой и из одного факультета на другой; д) об исклю-

чении из университета и т. д. С учетом специфики правительственных реформ в области высшего образования конкретного исторического периода дана характеристика содержательных направлений реализации указанных функций учеными советами Харьковского, Киевского и Новороссийского университетов.

Ключевые слова: университет, ученый совет, деятельность, функции, направления, содержание.

Zelens'ka L. D. The Activity of the Academic Councils of the 19th Century Universities

The practice of activity of all-university collegiate organs (academic councils) during the 19th Century is generalized in the given article. The directions of work on the certain educational tasks that, despite of socio-political, economic and educational determinants, were fulfilled by the scholars of university academic councils during the period under consideration are outlined. The functions, which Soviet university academic councils performed, are defined on the basis of the normative analyses. The range of challenges dealt by the academic council during developing rules for students, e.g. a) on the duties of students and following rules, b) on punishment for students, c) on admission to a university and allowance for third persons to attend a course of lectures, d) on transference from between universities and departments, e) on withdraw from the university, etc. is discussed. The methods of encouragement of scientific and research work of both the higher-education teaching personnel and students are covered. Taking into consideration the specificity of government reforms in the sphere of higher education during this period, the meaningful directions of the performance of the above-mentioned functions by academic councils in Kharkiv, Kyiv, and Novorossiysk universities are characterized.

Key words: university, academic council, activity, functions, directions, content.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.